# TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI: POTANSİYELİ VE GELECEĞİNE DAİR ÖNGÖRÜLER TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN SWOT ANALİZİ

Kuralay KALBEKOVA*

**Özet:** Bu makalenin amacı Türk Devletleri Teşkilatı'nın potansiyelin ve geleceğine dair öngörün araştırmak. Makalenin amacına ulaşabilmesi için Türk Devletleri Teşkilatı'nın ortaya çıkışı, özellikleri ve etkisi ile Türk dünyası için fırsatlar ve tehditler ele alınmıştır. Bu bağlamda öncelikle Türk dünyasının uluslararası sistemdeki yeri tespit edilmeye çalışıldı. Makalenin kaynağı bu konuyla ilgili daha önce yayınlanmış yerli ve yabancı araştırmacıların makaleleri ve çalışmalarıdır. Makale, toplanan veriler ve kaynaklar kullanılarak araştırma yöntemi kullanılarak yazılmıştır. Analiz, Türk Devletleri Teşkilatı'nın mevcut durumda farklı özelliklere sahip olduğunu göstermektedir. Birincisi, Türkçe konuşan halklar arasında geniş çapta temsil ediliyor ve dünyada büyük söz sahibi. İkincisi, Avrasya'yı birleştirmeyi amaçlayan, Türk Devletleri Teşkilatı'nın kapsadığı birçok «fikir» var. Üçüncüsü, beş üye ülke tarihsel ve jeopolitik olarak birbiriyle bağlantılıdır ve ulusal ve devlet yapılarını güçlendirmektedir.
***Anahtar Kelimeler:*** *Uluslararası Kuruluş, Türk Devletleri Teşkilatı, Türk Dünyası.*

**Organization of Turkish States: Its Potentıal and Future Forecasts Swot Analysis of The Organization of Turkish States**

**Abstract:** The purpose of this article is to explore the potential and forecast for the future of the Organization of Turkic States. To achieve the goal of the article, the following issues are discussed: the emergence, features and influence of the Organization of Turkic States, as well as opportunities and threats for the Turkic world. In this context, firstly, they tried to determine the place of the Turkic world in the international system. The source of the article is previously published articles and works of domestic and foreign researchers on this topic. The article is written using research method using collected data and sources. The analysis shows that at present the Organization of Turkic States has distinct features. Firstly, it is widely represented among the Turkic-speaking peoples and has a great say in the world. Secondly, there are many "ideas" aimed at unifying Eurasia, covered by the Organization of Turkic States. Third, the five member countries are historically and geopolitically linked and are strengthening their national and state structures.
***Key Words:*** *İnternational Organization, Organization of Turkic States, Turkic World.*

## Giriş

Küreselleşme ve özgürlük çağı insanlık için eşsiz fırsatların kapısını açıyor. Dünyamızda internet sayesinde insanlar yerel sınırlara göre bölünmek yerine, ortak bir kimlik üzerinden birbirlerine yakınlaşabilmektedir. Ancak bu yüzyılın birçok sorunu arasında, bugün Slav dünyasında bölünmeye yol açan Rusya ile Ukrayna arasındaki çatışma öne çıkıyor. Bu bağlamda dikkat çeken bir olay: Türk dünyasının birleşmesi.

Türk Devletleri Teşkilatı (TDK), siyasi, ekonomik ve kültürel işbirliği alanında önemli bir adımı temsil ediyor. Türk Devletleri Teşkilatı, 21.yüzyılın pragmatik ve dinamik işbirliği gerçeklerine uygun bir örgüt olarak gelişmektedir. Bölgesel örgütler yavaş yavaş küresel nitelikteki uluslararası örgütlerin yerini alıyor. Bu nedenle son yıllarda birçok devlet bölgesel örgütlenmelere ağırlık vermiştir. Çünkü bölgesel platformlar devletler arasında karşılıklı işbirliğinin en uygun zeminini sağlıyor. Türk devletlerinin teşkilatı da böyle bir yapıya sahiptir.

## 1. Türk Devletleri Teşkilatı'nın Doğuşu

İlk olarak 1992 yılında Ankara'da «Türk Dili Konuşan Ülkeler Başkanları Zirvesi» olarak kurulan Türk Devletleri Teşkilatı, gelişerek bölgesel ve uluslararası işbirliği için etkili bir platform haline geldi.

Bu örğütün oluşumun üç aşamaya ayrılabiliz.

Kalkınmanın ilk aşaması, SSCB'nin dağılmasından ve 1992 yılında Ankara'da düzenlenen ve Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Türkiye ve Özbekistan

*Doktora Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitütü, Siyaset Bilimler ve Uluslararası ilişkiler Bölümü, kuralai_aktobe@mail.ru

DOI :10.30546/100981.1.2024.0156

cumhurbaşkanlarının katıldığı «Türk Dili Konuşan Ülkeler Başkanları Zirvesi»'nden hemen sonra başladı.

Daha sonra bu tür cumhurbaşkanları toplantıları 1994, 2001 ve 2010 yıllarında İstanbul'da, 1995 yılında Bişkek'te, 1996 yılında Taşkent'te, 1998 yılında Astana'da, 2000 yılında Bakü'de, 2006 yılında Antalya'da yapılmıştır.

İkinci aşama ise işbirliği mekanizmamızın yasal tescili olarak adlandırılabilir. 2009 yılında Nahçıvan'da Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nden doğan Türk Keneşi kuruldu. Yapının oluşumuun bu aşaması, Özbekistan'ın tam üye olması nedeniyle genişlemesiyle sona erdi.

Üçüncü aşama, Üye Devletler arasındaki ilişkilerin daha yakın ve daha kapsamlı bir işbirliğine dayalı yeni bir döneme girmesi nedeniyle Örgüt için önemli bir dönüm noktası olarak hatırlanacak. Kasım 2021'de İstanbul'da düzenlenen zirvede Türk Keneşi'nin adı Türk Devletleri Teşkilatı olarak değiştirildi. Ve stratejik «Türk Dünyası Vizyonu - 2040» belgesini benimsedi.

TDK'nin temel görevi, Türk ülkeleri arasında çok taraflı ilişkilerin geliştirilmesi, uluslararası ilişkilerde karşılıklı güven ve karşılıklı destek ortamının yaratılmasıydı.

## 2. Türk Devletleri Teşkilatı'nın Güçlü Yönleri

TDK, dünyanın toplam kara alanının yaklaşık yüzde üçünü oluşturuyor; Rusya'nın yaklaşık dörtte biri ve Çin'in yarısı kadar. [1]

Örgütün jeopolitik şeması batıda Avrupa Birliği, kuzeyde Rusya, doğuda Çin ve güneyde Ortadoğu ile komşudur. Türkiye, örgütün Kuzey Afrika'ya olan jeopolitik yakınlığından ve Akdeniz'deki küresel nakliye yollarına erişiminden yararlanmaktadır.

TDK, küresel ve bölgesel ölçekte birçok uluslararası kuruluşla, devletlerinin bu kuruluşlara üye olması yoluyla etkileşim halinde olan bir örgüt olarak ortaya çıkmıştır. Tüm üye devletler ve Türkmenistan (daimi bağımsız gözlemci devlet), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ve İslam İşbirliği Teşkilatı'nın üyesidir.

Türkiye dışındaki tüm üye ülkeler Bağımsız Devletler Topluluğu'na üye iken, yalnızca Kazakistan ve Kırgızistan Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü ve Avrasya Ekonomik Birliği'ne üyedir. Her iki devlet de Özbekistan ile birlikte Çin merkezli Şangay İşbirliği Örgütü'nün de üyesidir. [2] Türkiye bir G20 ülkesidir, Macaristan Avrupa Birliği üyesidir ve her iki ülke de Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü ve Avrupa Konseyi üyesidir.

TDK üyesi ülkelerin toplam nüfusu yaklaşık 155 milyondur; bu, Avrupa ve Orta Asya'nın toplam nüfusunun yaklaşık %16,7'sine ve toplam dünya nüfusunun neredeyse %2'sine tekabül etmektedir. [3]

TDK doğası gereği bir güvenlik örgütü olmasa da, üye devletlerin bireysel askeri yeteneklerinin genel bir savunma kabiliyetine yol açtığı unutulmamalıdır. Türkiye, NATO'nun en büyük ikinci ordusuna ve muazzam askeri yetenekleri ve son dönemdeki silahlı çatışmalardan elde ettiği saha deneyimi sayesinde hesaba katılması gereken genel bir askeri güce sahiptir. [4]

Geniş enerji rezervleri ve stratejik öneme sahip enerji iletim yolları, organizasyonun önemli bir gücünü temsil etmektedir. Kazakistan, Avrasya'nın ikinci, dünyanın ise on ikinci büyük petrol rezervine sahiptir. Aynı zamanda büyük bir doğal gaz üreticisidir ve Orta Asya'nın en büyük kömür rezervlerine sahiptir. Şu anda Kazakistan dünyanın önde gelen

1 «Largest Countries in the World (by area)», https://www.worldometers.info/geography/largest-countries-in-the-world/

2 Yalçın Sarıkaya, «Türki Cumhuriyetler'den Türk Devletleri Teşkilatı'na 30 Yılın Muhasebesi», https://www.tasav.org/index.php/turki-cumhuriyetler-den-turk-devletleri-teskilati-na-30-yilin-muhasebesi.html

3 https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?%20view=chart

4 https://newlinesinstitute.org/strategic-competition/regional-competition/mapping-the-rise-of-turkeys-hard-power/

uranyum üreticisidir ve çok büyük bir yenilenebilir enerji potansiyeline sahiptir. [5] Azerbaycan zengin petrol ve doğal gaz rezervlerine sahiptir ve kaynaklarını büyük boru hatlarıyla ihraç etmektedir. [6] Özbekistan, yüksek kaliteli altyapıya sahip önemli miktarda doğal kaynağa sahiptir. Ülke dünyanın en büyük yedinci uranyum tedarikçisidir. [7] Türkmenistan dünyanın dördüncü büyük doğal gaz rezervine sahiptir. [8]

Kuruluşun üyeleri kültürel ve dilsel benzerlikleri paylaşmaktadır. Faaliyetleri parlamentolar arası işbirliğinin geliştirilmesine yönelik olan Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY) ile Türk Akademisi, Türk Kültürü ve Mirası Vakfı ve Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi kuruldu.

## 3. Türk Devletleri Teşkilatı'nın Zayıf Yönleri

SSCB'nin çöküşünden sonra bile Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk devletleri, topraklarındaki Rus nüfusunun önemli oranda yüksek olması nedeniyle Rus etkisine maruz kalmaya devam etti. [9] 1 Ocak 2023 tarihli Kazakistan nüfus sayımı verilerine göre Ruslar ülke nüfusunun %15,18'ini oluşturuyor. [10]

Rus dili Türk devletlerinde farklı derecelerde konuşulmakta olup Kırgızistan ve Kazakistan'da resmi statüye sahiptir.

Rusya'da Orta Asya ülkelerinden yaklaşık on milyon (%84) işçi göçmeni yaşıyor. [11] Rusya'nın Türk devletlerinin ana ithalat ve ihracat ortağı olması, bu devletleri dış şoklara karşı savunmasız kılmaktadır.

Orta Asya Türk devletlerinin başlıca ekonomik ortakları Rusya ve Çin'dir.

Rusya, SSCB'nin çöküşünden sonra da Orta Asya ve Kafkaslar'daki Türk devletlerinin ana güvenlik ortağıdır. Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ) üyeleri olarak Kırgızistan ve Kazakistan, topraklarında büyük Rus askeri tesislerine ev sahipliği yapıyor ve Rusya'dan indirimli fiyatlarla askeri teçhizat satın alma hakkına sahip.

TDK üye devletleri arasındaki ve Tacikistan ile olan sınır anlaşmazlıkları, istikrarsızlık kaynağı olmaları ve düşmanlar tarafından kolayca istismar edilebilmeleri nedeniyle önemli bir zayıflığı temsil ediyor.

Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan, Avrasya'da güvenlik ve ekonomik işbirliğine adanmış Çin liderliğindeki hükümetlerarası örgüt olan ŞİÖ'nün üyeleridir. Türkmenistan da ŞİÖ zirvelerine konuk olarak katıldı.

Orta Asya'daki Türk devletleri Çin, Rusya ve Hindistan gibi dünya güçlerinin merkezinde yer almaktadır. Bu da jeopolitik tehditler yaratıyor. TDK'ye üye ülkeler büyük bir nüfusa, insan sermayesine ve zengin prosedürlere sahip olmalarına rağmen vasıflı işgücü sayısı oldukça azdır.

## 4. Türk Devletleri Teşkilatı'nın Yararlanabileceği Fırsatlar

TDK'nin gelişim beklentileriyle ilgili olarak şunu belirtmek gerekir: Örgütün muazzam bir potansiyeli var ve bunun uygulanması, 2021 yılında İstanbul Zirvesi'nde kabul edilen «Türk Dünyası Vizyonu - 2040» konseptinde belirtilen stratejik önceliklere ulaşmak

5 Aziza Syzdykova, "Kazakistan'ın Yenilenebilir Enerji Potansiyeli", Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi, 2:1, 2020, pp. 81-83. https://dergipark.org.tr/tr/download/issue-full-file/72404

6 Burak Çalışkan, "Hazar Denizi Raporu: Enerji Havzasında Mücadele", https://insamer.com/tr/hazar-denizi-raporu-enerji-havzasinda-mucadele_3156.html

7 Maria A. Blackwood, "Central Asia: Background and U.S. Relations", https://sgp.fas.org/crs/row/R46924, p. 34.

8 Burak Çalışkan, "Hazar Denizi Raporu: Enerji Havzasında Mücadele", https://insamer.com/tr/hazar-denizi-raporu-enerji-havzasinda-mucadele_3156.html

9 Füsun Kara, Rusya'nın Orta Asya'ya (Türkistan) Yönelik Politikalarının Dönemlere Göre Değişimi, İKSAD Publishing, Elazığ, 2021, pp. 213-218.

10 https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Russians_in_Kazakhstan

11 https://longreads.cabar.asia/migraciya

için Türk devletlerinin hangi spesifik mekanizmalara ve araçlara güveneceğine bağlı olacaktır.

Orta Asya'da gelişen ulaşım yolları, ticaret ve ekonomik kalkınma için daha iyi fırsatlar sunuyor. Özbekistan özellikle «Kuşak ve Yol Girişimi»'ndeki konumu gereği bölgede bir ulaşım merkezi olmayı hedefliyor.

Avrupa açısından Orta Asya ve Kafkaslar'daki hidrokarbon kaynaklarının Rusya'ya alternatif olarak Türkiye üzerinden bölgeye aktarılması enerji güvenliği açısından hayati önem taşıyor. Bu nedenle Hazar Denizi üzerinden iletişim büyük önem taşıyor. Azerbaycan'ın, Kazakistan ve Türkmenistan ile enerji işbirliğini daha da geliştirmesi, bu ülkelerin Türkiye ile Azerbaycan arasında kurulan enerji işbirliği mekanizmalarına katılımının sağlanması elzemdir.

Hazar Denizi'nin hukuki statüsüne ilişkin uzun vadeli müzakereler ilerleme kaydetti ve 2018 yılında Hazar Denizi'nin hukuki statüsü belirlendi. [12] Hazar Denizi'nin yeni hukuki statüsü, Azerbaycan ile Türkmenistan arasında petrol arama ve rafinaj alanında işbirliği konusunda anlaşmaya varılmasına yol açtı. Bu anlaşma bölge için çok büyük fırsatların kapısını aralıyor.

10 Kasım 2020 tarihli üçlü deklarasyon, 44 gün süren Dağlık Karabağ Savaşı'na son vererek Azerbaycan topraklarının Ermeni işgalinden kurtarılmasına yol açtı. [13] Bu, küresel ve bölgesel işbirliği için yeni fırsatlar yarattı. Zengezur Koridoru, İstanbul ve Hazar Denizi üzerinden Avrupa ile Türkistan'ın en doğusu arasında doğrudan ulaşım sağlayacak.

## 5. Türk Devletleri Teşkilatı'na Yönelik Tehditler

Orta Asya'daki bölgesel istikrarsızlıklar hem Türk devletleri hem de TDK için tehdit oluşturuyor.

Radikal hareketler ve terör Türk dünyasının ortak güvenlik sorunudur. TDK dini konulara özel önem vermektedir. Örgüt, Türk halkları arasında İslam'ı doğrudan etkileyen konuları tartışmak üzere üye ülkelerin dini kurumlarının başkanlarını yılda dört kez bir araya getiriyor. 20 Ekim 2022'de Bakü'de yapılan toplantıda «Türk Dünyası Dini Liderler Konseyi» kuruldu. Konseyin amacı, Türk halkları arasında İslamofobi ve her türlü aşırıcılığa karşı mücadelede ortak bir tavır almaktır.

Dünya süper güçlerinin Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelik politikaları ve aralarındaki rekabetin olumsuz sonuçları, örgüt için uzun vadeli bir tehdit oluşturmaktadır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ABD'ye tarihte ilk kez bu bölgeye girme fırsatını sağladı. ABD açısından Türk devletleri üzerinde yaratacağı etki, zengin enerji kaynaklarının kontrolü ve Batı'ya arzı açısından önemlidir.

Rusya bölgeyi doğal nüfuz alanı olarak görüyor ve eski nüfuzunu yeniden tesis etmek istiyor. Bu nedenle Rusya, diğer süper güçlerin Türk devletleri üzerindeki etkisini ulusal güvenliğine yönelik bir tehdit olarak algılamaktadır. Rusya'nın 2008'de Gürcistan'a ve 2022'de Ukrayna'ya askeri müdahaleleri buna örnektir. Gürcistan ve Ukrayna NATO'ya katılma konusunu gündeme getirdiğinden beri Rusya'nın Türk dünyasında da ekonomik çıkarları var. Yani Türk dünyasının enerji kaynaklarını ve diğer madenlerini Rusya üzerinden uluslararası pazarlara sunmak.

Çin, Türk dünyası ile ilişkilerini geliştirmek istiyor. Çin'in önceliği Türk dünyası bölgesinden ülkesine boru hatlarının inşa edilmesidir. 2010 yılında Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan ve Çin arasındaki 1.833 km uzunluğundaki Türkmenistan-Çin doğalgaz boru hattı işletmeye açıldı. [14] Bu, Rusya hariç bölgedeki ilk enerji nakil hattıdır. Ayrıca Türk dünyası Çin ekonomisi için bir pazar, karadan da Batı pazarlarına köprü işlevi görüyor.

[12] https://en.wikipedia.org/wiki/Convention_on_the_legal_status_of_the_Caspian_Sea
[13] https://en.wikipedia.org/wiki/2020_Nagorno-Karabakh_ceasefire_agreement
[14] https://en.wikipedia.org/wiki/Central_Asia%E2%80%93China_gas_pipeline

Avrupa Birliği (AB), diplomatik platformlar ve yatırım projeleri aracılığıyla Orta Asya'da önemli bir siyasi ve ekonomik oyuncu olmayı hedefliyor. AB, Kazakistan ve Kırgızistan ile Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları imzaladı.

**Sonuç**

Küreselleşen ve ülkelerin ortak çıkarlar etrafında birleştiği dünyada, özellikle Türk halklarının da aralarında bulunduğu dünya nüfusunun önemli bir kısmının yaşadığı bölgede Türk Devletleri Teşkilatı önemli bir istikrar unsurunu temsil etmektedir.

Türk dünyasında 1992 yılında zirvelerle başlayan işbirliği girişimleri, Türk Devletleri Teşkilatı adı verilen uluslararası hukuki statüye sahip kurumsal bir yapıya evrilmiştir. Örgüt, Türk ülkeleri arasında siyaset, güvenlik, ekonomi ve kültür alanlarında etkin bir diyalog mekanizması görevi görüyor. Türk dünyasının istikrarının ve uluslararası sistemle ilişkisinin önemli bir unsuru da özellikle güvenlik alanında iş birliği sürecidir.

TDK, güvenlik sorunlarının en aza indirilmesinde kilit rol oynamakta, iletişim ve etkileşim belirsizliği ortadan kaldırmakta, bu da Türk ülkeleri arasındaki güvensizlik ve korku riskini azaltmaktadır. Böylece TDK, etnik sorunlar, sınır çatışmaları, havzalar, radikal hareketler ve terörizm gibi sorunların çözümüne katkı sağlıyor.

TDK esasen ortak dil, kimlik, kültür ve coğrafya gibi ortak değerlere dayanan uluslararası bir kuruluştur. Bu sadece mevcut güvenlik sorunlarının çözülmesine değil, aynı zamanda Türk dünyasında «biz» algısının oluşmasına da olanak tanıyor ve bu da onu uluslararası sistem içerisinde bir güvenlik topluluğu haline getiriyor.

Türk devletleri arasında askeri işbirliği mekanizmalarının geliştirilmesi, güvenliği güçlendirmeye yönelik bu işbirliğinin ayrılmaz bir parçası haline geliyor. Türkiye, önemli askeri yetenekleriyle bu bağlamda kilit rol oynuyor. Ancak Türkiye ile askeri işbirliği egemen eşitlik ve kardeşlik ilkelerine dayalı olup, Türk devletlerinin yetersiz güç nedeniyle güvenliğine yönelik olası riskleri ortadan kaldırmaktadır.

Bugün Türk toplumu Avrasya'daki entegrasyon süreçlerinin lokomotiflerinden biri haline geliyor. Son yıllarda coğrafi olarak oldukça geniş ve stratejik açıdan önemli bir alanda yer alan TDK ülkeleri, niteliksel olarak yeni bir bölgesel etkileşim modeli yaratmıştır.

Sonuç olarak şunu belirtmek gerekir ki, Türk Devletleri Teşkilatı Türk dünyası halklarını birleştiren potansiyeli yüksek bölgesel bir örgüttür. Bu nedenle organizasyon giderek daha çekici bir yapıya dönüşmektedir. Bu nedenle tüm katılımcı ülkeler TDK odaklı işbirliği süreçlerinin geliştirilmesi ve derinleştirilmesiyle ilgilenmektedir.

**KAYNAKÇA**

1. Türk Dünyasi 2040 Vizyonu (2021).
2. Soglasheniye O Strategicheskom Partnerstve İ Vzaimnoy Pomoshchi (2010).
3. Türk Konseyi 8.Zirvesi (2021).
4. Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri Türk Dili Halklar ve Türkiye İle İlişkiler, Ayşegül Aydıngün/Çiğdem Balım (2012).
5. «Türk Devletleri Teşkilatı'nın Türk Dünyasının Güvenliğinin Sağlanmasındaki Potansiyeli», Dinara Appasova 27.04.2023, Https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Mjss/İssue/76925/1251847
6. Uluslararası İlişkilerde Günsel Dorunlar ve Yeni Gelişmeler, Hasret Çomak (2010).